

Stefanie Zweig

Het huis in de
Rothschildstraat

ISBN 978-90-225-6964-1

ISBN 978-94-6023-990-8 (e-boek)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Das Haus in der Rothschildallee* en *Die Kinder der Rothschild-
allee*

Oorspronkelijke uitgever: LangenMüller in der F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung
GmbH, München

Vertaling: Jantsje Post en Marianne van Reenen

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Services, Amsterdam

Omslagbeeld: SV-Bilderdienst, München

Zetwerk: Mat-Zet bv, Soest

© 2007 LangenMüller in der F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, München

© 2014 Voor de Nederlandse taal Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, foto-
kopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toe-
stemming van de uitgever.

Het doel is bereikt

Frankfurt, 27 januari 1900

Een stralende zon op 27 januari was sinds twaalf jaar een Berlijnse traditie. Op de verjaardag van keizer Wilhelm II straalden de zon en de burgers van de rijkshoofdstad om het hardst. Zelfbewust flaneerden ze door hun prachtige straten en iedereen wist dat het ‘keizersweer’ een Berlijnse specialiteit was.

Veel minder trouw aan de keizer waren de januariwinden die van de bergen in de Taunus naar Frankfurt waaiden. In de voormalig vrije rijkstad waren de mensen te trots op hun burgerschap en te sceptisch om veel te verwachten van nieuwerwetse monarchistische mythen. Voor de Frankfurters was de verjaardag van de keizer een dag die niet anders was dan de andere dertig van de maand – slechtgeluimd scholden ze januari uit voor een meedogenloze woesteling. Met ijzeren vuist strafte dit vervelende heerschap hen voor zijn slechte reputatie. Vaak overtrof hij zelfs zijn ergste reputatie met weerrampen die tot tragedies leidden.

Maar 27 januari 1900 was in de mooie stad aan de Main het stralende bewijs dat je in de meteorologie nog minder kunt vertrouwen op generalisaties dan op andere levensterreinen. Op deze laatste zaterdag in januari was het in Frankfurt, zoals de mensen elkaar opgewekt verzekerden terwijl ze langs de rivier wandelden en de kerktorens spitsen glansden in de winterzon zoals vergulde koepels in sprookjesboeken, weer voor de vogels ‘om eieren te leggen’. Deze populaire uitdrukking hoorde eigenlijk thuis in de zomer, maar drukte op de eenenveertigste verjaardag van Zijne Majesteit keizer Wilhelm II zeer treffend het levensgevoel uit tussen de *Ebbelweincafés* in de wijk Sachsenhausen, waar de beroemde Frankfurtse appelwijn werd geschonken, en de velden op de Lohrberg. De hemel boven de Frankfurters, die erom bekendstonden alleen maar te geloven in wat ze konden zien, aanraken en proeven, was op 27 januari 1900

al wekenlang niet zo helder en blauw meer geweest.

Het zeldzaam mooie weer verlichtte de donkerste dienstbodekamer-tjes. De zon bereikte vochtige muren in nauwe stegen en straalde met titanenkracht op herenhuizen en brede pleinen, waarvan er steeds meer in de stad waren. Helder glansden in het hoopvolle licht de staartveren van de weerhanen. De oude stadstorens zagen eruit alsof ze die nacht waren opgepoetst. In de Zeil, de bekende winkelstraat in Frankfurt, en de Kaiserstraße floten waanwijze mussen van alle daken dat het nu gauw lente zou worden. Geroskamde paarden stonden voor opgepoetste wagens.

Het was een bont volkje dat in de laatste week van januari van de nog kersverse nieuwe eeuw in Frankfurt de wereld bejubelde alsof ze net geschapen was. Zelfs zuurpruimen glimlachten als ze hun hoed afnamen om bekenden te groeten. Oude dames maakten hun sjaal wat lossen, hielden hun voorhoofd vol verlangen in de zon en dachten terug aan de tijd dat ze nog droomden van het voorjaar.

Een jonge bloemenverkoopster met een geruit schort en een strak keurslijfje bood op het plein voor de Dom voorjaarsbloemen uit de kas aan. Een jonge man kocht een rode roos met een lange steel. Het verkoopster-tje maakte een knicksje, de rozenridder bloosde en ging er snel vandoor. In de etalage van een populaire banketbakkerswinkel tussen de Main en de Römerberg glommen op een hoge taart gekonfijte rode kersen en blaadjes van grasgroen marsepein. Op een laag muurtje tegenover het café zaten twee katten. Ze poetsten hun snorharen en keken met halfgesloten ogen naar de flanerende voorbijgangers. Jonge honden zaten hun staart achterna; oude honden sjokten voort in hetzelfde tempo als hun bejaarde bazen. Vanaf een binnenplaats dreven de vrolijke klanken van een draaiorgel naar de toppen van de bomen bij de rivier.

Dat de keizerlijke feestdag op een zaterdag viel, was ook voor gezworen republikeinen een reden tot vreugde. In de regel was de zaterdag net zoals de andere dagen een werkdag met allerlei verplichtingen. Zelfs huisvrouwen met personeel hadden zo veel voor te bereiden voor de zondag dat ze pas 's avonds op adem konden komen. Maar op 27 januari 1900 volstond een toevallige blik uit het raam om van een ijverige hoedster van huis en haard een tijdverkwistende droomster te maken.

'Ik kan de lente al ruiken,' zei Betsy Sternberg verrukt toen ze 's ochtends om negen uur in haar nieuwe keuken de eerste van de twee zondag-

se cakes haar fonkelnieuwe oven in schoof. Het was een extra fijne amandelcake, op basis van een recept van haar oudtante Julia uit Wenen, gebakken met sultanarozijnen en versierd met gekonfijte viooltjes. Het behulpzame Juultje stuurde de kostbare blaadjes altijd bij bijzondere gelegenheden uit Wenen. De eerste cake die in een nieuwe keuken werd gebakken was zo'n gelegenheid.

Voor Betsy's man gingen nuchterheid en verstand hand in hand. Dus zette hij meteen een domper op de vroegtijdige voorjaarsroes. 'Ik denk dat je eerder de rozijnen ruikt die je in mijn goede rum hebt laten wellen, mijn lieve Betsy,' zei hij. 'Rum prikkelt de neus namelijk. Heb je dat thuis niet geleerd? Kom, vergeet je keuken even. Je man staat op het punt de wereld in te trekken.'

'Maar geen vijandige wereld,' lachte zijn vrouw. Ze had een goede opvoeding genoten en kende haar klassieken. Ze citeerde Schiller zo vaak de gelegenheid zich aanbood.

De bijna veertigjarige Johann Isidor Sternberg, een welgesteld, gerespecteerd en ambitieus zakenman en sinds vier weken huiseigenaar, en vader van een zoon, trok zijn zware zwarte jas met de grijze bontkraag aan en nam zijn hoed, die Betsy de vorige dag nog boven de stoom had gehouden en in model gebracht, van de kapstok. Hij ging op zaterdag niet vaak naar de synagoge, maar op een sjabbat die samenviel met de verjaardag van de keizer voelde hij toch de behoefte voor diens welzijn en dat van de Duitse natie te bidden. 'Een bijzondere dag,' zei hij terwijl hij aanstalten maakte om te vertrekken, 'heel bijzonder.' Johann Isidor aaide zijn vrouw over haar hoofd en zei dat ze het een beetje rustig aan moest doen. 'Je hebt de verantwoordelijkheid voor twee.'

Betsy's wangen begonnen te gloeien. Zou haar man vermoeden hoe opwindend ze het vond als hij zinspeelde op iets lichamelijks? Vol tederheid keek ze hem na. Ze legde haar linkerhand op haar lichaam en haar mond vormde een woord dat ze in zijn aanwezigheid nooit zou durven uitspreken.

Johann Isidor, die zich al lang niet meer uitsluitend met de detail- en groothandel in laken bezighield, was niet alleen in de ogen van zijn liefhebbende echtgenote een belangrijk man. In veel opzichten was hij zijn tijd vooruit. Hij was tolerant, weetgierig, rechtvaardig in zijn oordeel, bezonnen en altijd waardig – ook als hij met ondergeschikten en kinderen

praatte. Zelfs in tegenwoordigheid van gasten schaamde hij zich niet om te laten blijken dat zijn vrouw en zoon belangrijker voor hem waren dan roem en eer. De ‘jongeheer Sternberg’, zoals hij nog op veel plaatsen werd genoemd, was genereus als hij dat moest zijn. Maar verkwistend was hij nooit. Als kind al had hij in een boekje bijgehouden hoeveel knikkers hij had.

Voor de verhuizing naar de Rothschildallee had Johann Isidor zijn Betsy een overhanddoek voor het theedoekenrekje gegeven. De doek was van lichtblauw linnen en in fijne kruissteekjes was er de volgende tekst op geborduurd: ‘Zuinigheid met vlijt bouwt huizen als kastelen.’ Hij had het cadeau in fijn vloeipapier laten inpakken en het Betsy overhandigd met de woorden: ‘Als herinnering aan ons eerste gemeenschappelijke ontbijt in de Rothschildallee.’

‘O, wat ritselt dat papier mooi,’ had ze gezegd.

De wetenschap dat zijn jonge vrouw duidelijk liet blijken heel blij te zijn met zo’n bescheiden cadeau stemde haar man nog steeds vrolijk toen hij het zwarte smeedijzeren hek aan de voorzijde van het huis achter zich dichttrok. De harmonie van de kleine scène die hij zojuist had beleefd, vulde zijn hart met vertrouwen in de toekomst. Een bescheiden huisvrouw was een geschenk uit de hemel, het onderpand voor het geluk van een man, een steun en toeverlaat in donkere dagen. De toekomst zag er zonnig uit voor Johann Isidor. Net zoals de dag die voor hem lag. ‘Dank U,’ mompelde hij.

Verlegen keek hij om zich heen. In geen tijden had hij op straat een dankgebed uitgesproken.

Hoewel het lied van de vrolijke wandelaar eigenlijk ongepast was voor een ernstig burger die op weg was naar de synagoge om daar te bidden om de hemelse zegen voor de Duitse keizer, floot hij de melodie telkens weer en voelde hij zich net een schooljongen aan wie een tevreden leraar een speciale opdracht had gegeven. In een buitengewoon goede stemming, die helemaal niet paste bij zijn aard, stelde hij zich voor hoe verrast zijn lieve Betsy vanavond zou zijn als ze bij het avondeten naast haar bord het pakje met het kersrode zijden lint zou vinden. Ter herinnering aan de verhuizing naar hun eerste eigen huis had Johann Isidor bij de nieuwe antiekzaak J. & S. Goldschmidt in de Kaiserstraße een gouden broche met vijf granaatstenen gekocht. Mooi groot. ‘En heel chic,’ had

de jongste van de twee Goldschmidts gezegd.

Ook Betsy was aan het dromen. Glimlachend fantaseerde ze erover hoe haar man haar voor de inwijding van de nieuwe woning geen praktische overhanddoek voor het theedoekenrekje had gegeven, maar het donkergroene hoedje met de crèmekleurige struisveer dat ze sinds twee weken in een nieuwe hoedenwinkel in de Kaiserstraße bewonderde. Ze riep zichzelf tot de orde. Zulk ijdel gedrag verwachtte je alleen van een meisje dat nog geen benul had van de ernst van het leven en van opoffering. Nog energieker dan normaal trok de berouwvolle dagdroomster het raam open. Ze ademde diep de bijtende winterlucht in en keek vol verlangen naar de bomen in het midden van de brede allee. Ineens verlangde ze er naar te rennen, te springen en te zingen, zoals ze dat in het huis van haar vader had gedaan wanneer de appelboom in de tuin bloeide en de struise kokkin in de keuken slagroom voor de taart klopte.

‘Ik wil nooit volwassen worden,’ hijgde het meisje met de krullen.

‘Wil je dan als kind sterven?’ vroeg haar vader. Zijn dochter wist nog steeds niet of hij haar daarbij streng had aangekeken of had geglimlacht.

‘Ach,’ zuchtte Betsy. Ze streek met haar beide handen over haar ronde buik en wachtte op het moment van bevrijding. De herinneringen verwaagden. Ze besloot zichzelf rond het middaguur een kwartiertje frisse lucht te gunnen. Dokter Wolf, die bekendstond als zeer modern en onconventioneel in zijn behandelingsmethoden, had haar geadviseerd om elke dag een wandeling te maken.

‘Doe de groeten aan iedereen,’ riep ze haar man nog na, maar die hoorde haar niet meer. Zodra hij niet meer rekening met vrouw en kind hoefde te houden, waren zijn passen groot en krachtig.

De takken van de bomen bogen nog altijd onder de last van de sneeuw die de week ervoor in één nacht was gevallen. Des te groter was de vreugde om naar de zonnevlekjes op de bevroren grond te kijken. Met elke stap genoot Johann Isidor van de plotselinge omslag van de winter in een wereld vol optimisme en vertrouwen in de toekomst. Afgelopen maandag nog hadden storm, mist en ijs het leven bepaald. Fijngevoelige dames uit de betere kringen hadden dagenlang geen stap buiten de deur kunnen zetten. Jonge meisjes die zich ondanks alle waarschuwingen toch op straat hadden gewaagd, lagen nu met een verstuipte enkel en koude kompressen op de bank. In menig herenhuis rook het naar azijn en verveling,

en de mannen praatten nog drie dagen na over de ijzel die in vijf minuten het leven in de hele stad volledig lam had gelegd.

Er waren verschrikkelijke ongelukken gebeurd. Bij de Eschenheimer Tor had een bijzonder tragisch ongeval plaatsgevonden. Twee paarden voor een zware koets die op de spekgladde weg was gekanteld alsof hij van blik was, moesten worden afgemaakt. De drie vrouwelijke inzittenden waren met de schrik vrijgekomen, maar de passagier uit Bad Homburg, die al eerder bij de belegering van Parijs zijn linkerbeen had verloren, was er minder goed van afgekomen. De man moest met zware verwondingen naar het ziekenhuis worden gebracht.

Nu had de winter in elk geval voor even zijn ijzeren greep verloren. Op de verjaardag van de keizer had iedereen al om tien uur 's ochtends zin in de dag. Opgedofte kindermeisjes, kletsend als praatlustige dienstboden, liepen achter kinderwagens naar besneeuwde parken en plantsoenen. Zelfs in het chique Westend waren welopgevoede jongens op hun vrije dag van school zo uitgelaten als straatjongens die nergens rekening mee hoefden te houden. Ze voetbalden met hun dure matrozenpetten, trokken hier en daar aan de bel en renden joelend weg voordat de gestoorde bewoners de kans kregen hen te bestraffen. Kleine meisjes in fluwelen manteltjes met mutsen in een bijpassende kleur, vergezeld door hun overbezorgde moeders, waren net zo wild als de jongens. Ze renden zo hard dat hun vlechten dansten, sloegen gillend op hun houten hoepels en geselden hun bontgekleurde houten tollen met jongensachtig enthousiasme.

Op de ijsbaan was het een drukte van belang. Knappe jongedames maakten gracieuze pirouettes. Hun zwarte, enkelhoge laarsjes en de bonte sjaals van hun aanbidders glansden in de zon, evenals de rode daken van haastig opgezette kraampjes waarin ijverige verkoopsters glühwein en gepofte kastanjes verkochten. Het rook weer naar Kerstmis en de mensen zagen dat een plaatselijk bekende, excentrieke vrijgezel twee armoe-dig geklede kinderen een stuiver toestopte.

De zon stemde arm en rijk vrolijk. Een vindingrijk jongetje van tien maakte zijn eigen ijsbaan door een grote kan met water op de stoep leeg te gieten. 'De Pruisen komen,' riep de bijdehante slimmerik. Hij wist niet wat die zin betekende. Zijn opa, die de Pruisen in Frankfurt had meege-maakt, riep er zijn kleinkinderen altijd dreigend mee tot de orde.

'De Pruisen kunnen de pot op,' antwoordde zijn vriendje. Hij had va-

der noch grootvader, alleen maar een ongetrouwde moeder en – zoals je aan zijn gezicht kon zien – de moed die tekortgekomen kinderen nodig hebben om niet bij elke belediging het hoofd te laten zakken.

Ook in de Rothschildallee was het een vrolijke drukte. Een rode bal met gele stippen vloog de straat op. Een koetsier moest afremmen en vloekte zo hard dat zijn getier zelfs tot in de Burgstraße te horen was. Op grote afstand van het feestgedruis stond Otto Wilhelm Samuel Sternberg. Het zwartharige jongetje met stevige beentjes en slagen in zijn haar, die zijn moeder prachtig vond en zijn vader stiekem een beetje verwijfd, stond voor het raam in de woonkamer, waar de nieuwe meubels van donkergroen fluweel voorlopig nog met witte lakens waren afgedekt. Er lag geen enkel plusje op het kostbare Perzische tapijt met de keurig gekamde franje. Een bijzonder zorgvuldig uitgevoerde reproductie van *Het doden-eiland* van Böcklin, een pronkstuk in de oude woning, hing al aan de muur – in de prachtige gouden lijst die de kleine Otto altijd aanraakte als niemand hem zag en met opsluiting in de kolenkelder dreigde. De bordauxrode fluwelen gordijnen hingen precies voor de twee hoge ramen, die de vrouw des huizes aan de bovenkant met een goudkleurige lambrekijn had laten bekleden. De spelden staken nog in de stof om de plooiën erin te houden. De glazen ruiten van de boekenkast glommen zo dat Otto er zich in had kunnen spiegelen. Maar juist dat wilde de kleine jongen niet. Hoewel niemand hem een standje had gegeven, voelde hij zich verloren en verdrietig, alsof hij onder het eten zonder pudding naar zijn kamer was gestuurd.

De vierjarige wist niets van de verjaardag van de keizer. Hij juichte niet over de zon aan de hemel of de sneeuw op de bomen. In het huis dat naar behangplaksel en boenwas rook, stroomden tranen. Kinderlijke zwaar-moedigheid drukte op zijn gemoed. Vermoedde de jongen dat zijn wereld nooit meer zo onbezorgd zou zijn als in de oude woning? Otto drukte zijn voorhoofd tegen de pas gelapte ramen. Aan de overkant van de straat speelden vier jongens onder de bomen. De kleine zuchtte alsof hij alles van het leven wist. De jongens, allemaal met grijze gebreide mutsen op, vochten om de bal, die net aan de wielen van de koets was ontsnapt. ‘Hé, sukkel,’ hoorde Otto de grootste van de vier jongens roepen.

‘Je bent zelf een sukkel,’ riepen de andere drie terug.

Het jongste lid van de familie Sternberg hield met zijn rechterhand zijn

linkeroor dicht en zuchtte nog dieper dan zojuist. Als zijn moeder niet was afgeleid door de gekonfijte viooltjes, waarmee ze de amandelcake moest versieren, was ze naar haar zoon toegesneld om te zien wat er aan de hand was.

De vier vrolijk ravottende jongens droegen allemaal een korte grijze broek, gerepareerd met gekleurde lapjes die uit vrouwenkleding waren geknipt. Als bescherming tegen de kou staken de magere kinderbenen in bruine wollen kousen, die aan een katoenen onderhemd waren vastgemaakt. Twee van de jongens waren, zo zou Otto ondanks het verbod van zijn moeder weldra te weten komen, de zonen van de huismeester van het grote huis aan de overkant. De twee anderen waren de kinderen van een voerman uit de nabijgelegen Egenolffstraße.

‘Ik wil ook,’ riep de eerstgeboren zoon van Johann Isidor Sternberg vol verlangen. Hij stampvoette met zijn linkerbeen en timmerde met zijn beide handjes op het raam. Die ochtend had hij bij het ontbijt te horen gekregen dat hij niet zomaar ramen en deuren mocht openen in het nieuwe huis. Otto had nog niet begrepen dat hij niet meer de straat op zou mogen om met leeftijdsgenoten te spelen. Van nu af aan zou zijn moeder bepalen wie op dezelfde maatschappelijke trede als haar zoon stond en met wie hij mocht ‘verkeren’. Evenmin wist de jongen waarom de wereld zijn ambitieuze, alom gerespecteerde vader vanaf nu nog eerbiediger zou groeten.

Nadat Johann Isidor Sternberg het koopcontract van het perceel in de Rothschildallee 9 had ondertekend, was er meteen met de bouw van het vier verdiepingen tellende huis met huurwoningen begonnen. Het was ontworpen door Waldemar Josef Busch, een plaatselijk bekende architect, van wie werd verteld dat hij zelfs van een hondenhok een herenhuis kon maken. Met het pand van de Sternbergs had de jonge architect zijn naam absoluut eer aangedaan. Zijn opdrachtgever had hem wel volledig de vrije hand gegeven en niet op een cent gekeken. Het gebouw was een prachtig voorbeeld van solide kwaliteitswerk en burgertrots geworden. Het had crèmekleurige muren, wat weliswaar als enigszins gewaagd werd gezien, maar toch ook als eigentijds en kunstzinnig, opvallend hoge ramen met okerkleurige kozijnen, mooie, brede vensterbanken, ruime balkons en een nogal opzichtige voordeur van donker hout en zonnegeel glas. De deur hoorde eigenlijk meer thuis in het welgestelde Westend dan in het

ingetogen Nordend, maar juist op dit punt had architect Busch voet bij stuk gehouden.

‘Veel glans, veel eer,’ citeerde hij altijd als zijn opdrachtgever zich afvroeg of het wel verstandig was zijn welstand zo te etaleren.

De woningen in de huizen die hij bouwde, lagen Waldemar Josef Busch even na aan het hart als de façade, het metselwerk en de raamversieringen. De eierzuchtige jonge man hield zich zelfs met de voortuin, de waskeukens en de kelderruimten bezig. De woon- en eetkamers die hij ontwierp waren echte salons. De slaapkamers maakten een voorname indruk en ook de kinderkamers getuigden van het optimisme en zelfbewustzijn van de economische bloeitijd rond de eeuwwisseling. Op de Rothschildallee 9 was het beste parket gelegd dat in de handel was; het lijstwerk met het rococodecor was een lust voor het oog, het dure zijden behang in de woning van de huiseigenaar zou tientallen jaren meegaan en alle modetrends overleven. Voor de nis van de haard in de Sternbergse salon stelde Busch de beroemde tegels uit de Hollandse stad Delft voor.

‘Ik ben Rothschild niet,’ durfde Johann Isidor eindelijk tegen te werpen.

‘Die koopt zijn tegelkachels bij de hofleverancier van koningin Victoria,’ deelde de vermete te Waldemar hem mee.

De ambitieuze jongeman had zich nog een uitspatting gepermitteerd: hij was een principieel tegenstander van zinken badkuipen achter een gordijn in de slaapkamer en ontwierp badkamers waarin je zowel een badkuip als wastafel kon installeren. Het toilet stond in een aparte ruimte met een wastafeltje. De scheiding van badkamer en toilet was zelfs in het Westend niet gangbaar. Op elke verdieping was een piepkleine bezemkamer ingebouwd en de aan de keuken grenzende voorraadkamer was bijna even groot als de keuken zelf. Zelfs in de zolderkamers van het personeel was plaats voor een kacheltje. Daarnaast konden er een bed, kast en wastafel staan.

‘Je weet maar nooit hoe het in de toekomst zal gaan,’ orakelde Waldemar Josef Busch profetisch. ‘Misschien komt er een tijd dat er in plaats van dienstboden betalende huurders in zolderkamers wonen.’

De door een straatlantaarn verlichte voortuin was zo breed dat drie volwassenen naast elkaar langs het voorraam konden lopen. De lelijke ijzeren stangen voor het uitkloppen van beddengoed en vloerkleden, die

menig huis ontsierden, waren naar een hoek van de achterplaats verban-
nen. Daar groeide een geweldige morellenboom, die de huiseigenaar niet
had willen laten kappen. ‘Waar je vogels hoort zingen,’ had hij gezegd,
‘blijft het geluk wonen.’

Ook waren er een bleekveld, een deur die directe toegang gaf tot de
waskeuken, en de mogelijkheid ’s zomers een zandbak en kinderbadje voor
Otto en zijn toekomstige broertjes en zusjes neer te zetten. In het voorjaar
zou er in de voortuin een seringboom geplant worden en een rond ro-
zenperkje aangelegd.

‘Mag ik nu naar buiten?’ dreinde het verveelde kind. Omdat het nog
niet gewend was aan de nieuwe omgeving liep het per ongeluk in de rich-
ting van de ouderlijke slaapkamer.

‘Nee, niet voordat Josepha tijd heeft om met je mee te gaan,’ besloot
zijn moeder. Ze pakte de bakvorm. ‘Je kent hier de weg nog helemaal niet,
jongen. Het laatste waar ik op zit te wachten is dat je al op de eerste dag
verdwaalt.’

‘Josepha kent de weg toch ook niet,’ wierp het snotterende jongetje
boos en opstandig tegen. ‘En mij,’ voegde hij eraan toe met een koppig-
heid waar zijn vader minstens eenmaal per dag over opmerkte dat er zo
snel mogelijk korte metten mee moest worden gemaakt, ‘kent Josepha
ook niet. Helemaal niet.’

Otto droeg niet toevallig de naam van de stichter van het Duitse rijk.
Bismarck stond in nog hoger aanzien bij zijn vader dan de drie Duitse
keizers bij elkaar. Dat de amper vier jaar oude Otto heel eigenwijs en een
beetje verwend was, werd als een typische kinderziekte gezien. Hermine,
de oudtante van zijn vader uit Oberhessen, die geen blad voor de mond
nam en nogal lomp was, had bij haar laatste bezoek in de zomer voor-
speld: ‘Die kleine deugniet zal straks niet weten wat hem overkomt.’ Zo-
als zo vaak had de tijd haar gelijk gegeven. Als God zijn ouders welgezind
was, zou Otto over vier maanden de liefde van zijn ouders moeten delen.
Voorlopig leefde de kroonprins nog in zalige onwetendheid. Het werd in
gegoede kringen als ongepast gezien om met name jongens te vertellen
dat hun moeder in verwachting was.

‘Waarom mag ik niet buitenspelen met hun daar?’ probeerde Otto nog
een keer. Hij had de weg naar de keuken gevonden en stond nu, met zijn
handjes op zijn rug, voor de oven.

‘Daarom,’ vatte zijn moeder samen. Ze duwde haar zoon met een hand opzij. ‘Je zegt niet hun daar. Waar heb je dat gehoord?’

Het was de hoogste tijd Otto Wilhelm Samuel Sternberg aan zijn verstand te brengen dat ook kleine kinderen zich aan maatschappelijke regels moesten houden. Kinderen van huismeesters en koetsiers waren in de ogen van mevrouw Sternberg geen acceptabele speelkameraadjes meer voor haar eerstgeborene, die nu in een vijfkamerwoning met twee balkons woonde en voortaan ook doordeweeks matrozenpakjes zou dragen. De Sternbergs moesten op zoek gaan naar nieuwe vriendjes voor hun oogappel.

‘Zeg me wie je vrienden zijn en ik zeg je wie jij bent,’ mompelde de moeder met vooruitziende blik over Otto’s hoofd heen.

Op de Sandweg in het Frankfurtse Ostend, waar hij ter wereld was gekomen, waren ze niet zo kieskeurig geweest. Daar troffen de vrouwen elkaar op straat voor een praatje en de mannen bij een pintje. Kinderen werden behandeld als jonge honden. Ouders lieten hen hun gang gaan en grepen in als ze niet onmiddellijk gehoorzaamden, maar de kleintjes hoefden zich niet om maatschappelijke conventies te bekommeren. Ze mochten op straat spelen en zelf kiezen met wie. Kleine Otto had een zorgeloos leventje gehad in het Ostend. Wie hem hoorde babbelen, wist meteen dat hij een Frankfurtse jongen was, en een die zich niets liet wijsmaken. Als hij met Karelkje van de Baumweg en met Heiner uit de Ingolstädter Straße met de bal had gespeeld, trilden de ruiten en bonsden de harten. Geen enkele volwassene had het over manieren of traditie. De moeders van Otto’s vriendjes deden de grote was voor rijke mensen, de vaders waren voor de geboorte van hun zoon verdwenen. In de kleine woningen rook het naar kool en meelsoep, en op zaterdagavond werd je van top tot teen schoongeboend in een kleine zinken teil die op een stoel in de keuken stond.

‘Vandaag is de dag dat alles anders wordt,’ kondigde Otto’s vader aan op de morgen van de verhuizing. Het brede, eikenhouten echtelijke bed, de eettafel met stoelen en sierkastje, Otto’s bed en hobbelpaard, de witgelakte kinderkast, de commodes met de gedraaide poten, twee salontafels met een marmeren blad en leeuwenpootjes, boeken, schilderijen en de klok, die om het halve en hele uur sloeg, werden op een enorme wagen geladen. De slaapkamermeubels, het keukengerei, het servies en de massie-

ve oorfauteuils volgden, samen met de kledingkisten, op een tweede wagen. De sterke trekpaarden hinnikten. Voorbijgangers bleven staan, een vrouw met een blauw huishoudschort voor schudde haar hoofd en steunde: ‘Zo veel spullen zou ik ook wel willen hebben.’

‘Potverdorie,’ zei de kleine Otto.

‘Zo praten alleen koetsiers, jongen,’ wees de vader, voor wie een nieuwe levensfase was aangebroken, hem terecht.

‘Ik wil koetsier worden.’

‘Een kind mag niet “ik wil” zeggen.’

Het hoofd van de kleine familie Sternberg had zijn droom om hogerop te komen ongewoon vroeg in vervulling zien gaan. Ten dele had hij dit te danken aan de totaal onverwachte schenking van zijn oudtante Luise. De beminnelijke zus van de tactloze Hermine was een vermogende en kinderloze weduwe. Ze was de ongebruikelijke mening toegedaan dat bezit alleen maar zorgen bracht. ‘Het is mooier om met warme dan met koude handen te geven,’ zei ze tegen Johann Isidor in dat geluksuur.

In tegenstelling tot zijn broer Samy en zijn drie zussen, die zich als jonge meisjes al als oude vrijsters gedroegen en even jaloers als haatdragend waren, vond Luise haar lievelingsneef moedig, oprecht en verstandig. De suikertante bedacht hem zo rijkelijk als was hij haar eigen zoon. Sindsdien bracht ze de belangrijke joodse feestdagen en haar verjaardag niet meer met haar mopshond en migraine in Kassel door, maar kerngezond en vrolijk bij Johann en zijn kleine gezin in Frankfurt. ‘Het water van de Main,’ zei ze bij elk afscheid, ‘is echt een medicijn voor een gekke oude taart als ik.’

‘En *Ebbelwein*,’ voegde Otto eraan toe. In zijn kinderlijke eerlijkheid had hij een even scherpe blik ontwikkeld als zijn vader.

Het lag niet in Johann Isidors aard om op de zak van een rijke oude dame te teren. Hij was ijverig en energiek en had durf. Hij was alleen maar tevreden als hij nieuwe ideeën ontwikkelde en wilde per se hogerop komen. Zelfs op de vrijdagavond, die hij ondanks alle assimilatiepogingen volgens de traditie van zijn voorvaders in ere hield, en ook op de andere religieuze feestdagen, vond hij geen rust. Als hij met zijn zoon naar de synagoge aan het Friedberger Park liep en hij alle redenen had om te danken voor alles wat hem in de schoot was geworpen, piekerde hij over wat hij nog wilde bereiken.

De lakenhandelaar Sternberg was een bekwame smid van zijn eigen for-

tuin. Hij had altijd meerdere ijzers in het vuur, hield de beurs nauwlettend in de gaten en wist niet alleen daar op het juiste moment toe te slaan. In een nieuw pand in de Hasengasse opende hij een winkel in garen en band, knopen en passementen. De straat lag in wat als een opkomende buurt werd gezien en bleek voor Passementerie Sternberg nog beter dan haar reputatie te zijn. Tot de klanten behoorden dames uit de hoogste kringen, vrouwen van functionarissen en gouvernantes, naaisters van verschillende herkomst en af en toe een bescheiden en zuinig levende juffrouw met een voorliefde voor mooie spullen. Al na drie maanden moest passementier Sternberg een tweede winkelbediende en een leerjongen in dienst nemen.

‘Wat vind je van een hoedenzaak?’ vroeg hij zijn vrouw op een dag bij het avondeten.

‘Waar zou je die willen openen?’

‘Geen idee, maar hoeden worden altijd gedragen.’

‘Volgens die redenering kun je ook uniformmaker worden,’ oordeelde zijn sceptische vrouw. ‘Oorlogen zijn er ook altijd.’

De verkoop van hoeden liet hij dus toch maar aan de hoedenmaaksters over, maar wel stond de firma Sternberg weldra bekend om het beste vilt en de elegantste accessoires voor chique dameshoeden.

In 1898 kocht Johann Isidor zich in een uitgeverij in. Die deed buitengewoon goede zaken in ansichtkaarten, omdat de stad elk jaar door meer mensen van buiten werd bezocht, waardoor de vraag naar souvenirs navent was toegenomen. Kort voor de eeuwwisseling nam de bedrijvige zakenman contact op met een particuliere bank. Zelfs zijn jeugdvriend Salomon, een advocaat wiens adviezen hij blindelings opvolgde, wist niet van zijn onderhandelingen om erin deel te nemen. Betsy Sternberg kreeg steeds vaker te horen dat haar man ‘zakeninstinct’ had.

Zulke complimenten toverden altijd een glimlach op het gezicht van de intelligente vrouw, maar nooit liet ze blijken dat zij er ook een rol in speelde. Toen haar man een huis kocht, was hij nog geen veertig. Als in later jaren zijn welstand ter sprake kwam, vertelde hij altijd zonder de minste gêne dat hij in eerste instantie aan een bescheiden huisje aan de rand van Frankfurt had gedacht, maar dat zijn ‘verstandige vrouw’ achter de geslaagde aankoop zat. ‘U zult geen spijt krijgen van uw beslissing,’ zei de notaris bij het opstellen van het koopcontract. ‘De kenners verwachten veel van het Nordend.’